

Jana Wohlmuth Markupová

**SOUKROMÁ VÁLKA
HUGA VAVREČKY**

Mikrohistorie z rozhraní
soudobých dějin (1945–1952)

ORÁLNÍ HISTORIE A SOUDOBÉ DĚJINY

KAROLINUM

Soukromá válka Huga Vavrečky

Mikrohistorie z rozhraní soudobých dějin (1945–1952)

Jana Wohlmuth Markupová

Recenzenti:

prof. PhDr. Bohumil Jiroušek, Dr.

prof. Mgr. Martin C. Putna, Dr.

prof. PaedDr. et Mgr. Miroslav Vaněk, Ph.D.

Na obálce: Hugo Vavrečka během volných chvil ve Zlíně
(přelom 30. a 40. let).

Zdroj: © rodinný archiv Ivana M. Havla / Knihovna Václava Havla

Na vznik této publikace byla FHS UK poskytnuta Institucionální podpora
na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (MŠMT-2021).

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Praha 2022

Redakce Lenka Ščerbaničová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Technická spolupráce Ondřej Němec

První vydání

© Univerzita Karlova, 2022

© Jana Wohlmuth Markupová, 2022

ISBN 978-80-246-4994-8

ISBN 978-80-246-5252-8 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Poděkování	7
Úvod	9
1. Mikrohistorie soudobých dějin	14
1.1 Metodologie výzkumu aneb lze psát neosobně o tématu osobním?	21
2. Hugo Vavrečka: novinář, diplomat a ředitel (1880–1944)	28
2.1 Student	30
2.2 Redaktor a spisovatel	32
2.3 Diplomat	39
2.4 Ředitel, prezident a ministr	48
3. Konec války aneb „faire le mort“ (1944–1945)	71
3.1 Mezi válkou a mírem	83
3.2 Zlín – Havlov	90
3.3 „Byl jednou jeden statečný král...“	94
3.4 Mezi dvěma armádami ve Zlíně	104
4. Třetí republika ve „staronových poměrech“ (1945–1947)	108
4.1 Od národní správy k zestátnění (1945)	110
4.2 Rok 1946 aneb kdo koho žaluje?	126
4.2.1 Proti národní cti	127
4.2.2 Jarní mezihra	133
4.2.3 Trestní oznámení na Vavrečku	144
4.2.4 Vavrečkova žaloba proti národnímu podniku Baťa	156
4.2.5 „Začíná podzim a trochu je mi smutno...“	162

4.3	Obžaloba před Národním soudem a její následné stažení (1947)	164
4.3.1	Nabídka ke smíru	170
5.	Poúnorový obrat (1948)	176
5.1	Zpětvzetí žaloby a ofenziva firmy Baťa	180
5.2	Obnovení retribuční i trestního řízení	185
6.	Poslední jednání (1949–1952)	194
6.1	„Vysoce vážený pane prezidente...“	195
6.2	Poslední výslech na pozadí útěků ze země	201
6.3	Justiční omyl, odložený trest a „škrábalovská“ náplň zbylého času	208
6.4	Akce B jako poslední kapka	218
7.	Závěrem	223
	Summary	229
	Ediční poznámka	234
	Seznam pramenů a literatury	235
	Archivní prameny (fondy a sbírky)	235
	Orálně historické rozhovory	236
	Periodika	236
	Zákony a programové dokumenty	237
	Literatura a vydané prameny	237
	Kvalifikační práce	242
	Audiovizuální zdroje	242
	Internetové zdroje	243
	Jmenný rejstřík	244

PODĚKOVÁNÍ

Můj obrovský dík patří zejména všem kolegům a kolegyním z institucí, s jejichž prameny v tomto textu pracuji, především pak Ericce Zlamalové z Knihovny Václava Havla, Martinu Markovi ze Státního okresního archivu ve Zlíně, Jakubu Doležalovi z Archivu Kanceláře prezidenta republiky a všem archivářkám a archivářům z Národního archivu a Archivu bezpečnostních složek v Praze. Za poskytnutí rodokmenu rodiny Kolbingerových, jakož i za vstřícné přijetí srdečně děkuji Daliboru Kolbingerovi, za pomoc se sestavením Vavrečkovy poválečné bibliografie velice děkuji Danielu Řehákovi z Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Poděkování za konzultaci náleží taktéž Janu Dúbravčikovi. Za poskytnutí podkladů k fotografické dokumentaci děkuji Knihovně Václava Havla, ČTK a SOkA Zlín.

Za všestrannou podporu i všechny diskuze nad mou prací – formální i neformální, plánované i jakoby mimochodem probíhající – děkuji všem přátelům, kolegům a vyučujícím, jmenovitě pak zejména svému školiteli Martinu C. Putnovi, Miroslavu Vaňkovi, Pavlovi Mückemu, Jiřímu Hlaváčkovi, Lence Krátké, Přemyslu Houdovi, Pavlu Himlovi, Lucii Storchové, Janu Horskému, Pavlu Hájkovi a v neposlední řadě samozřejmě svému manželovi Petru Wohlmuthovi a všem svým nejbližším.

Závěrem si dovolím poděkovat Ivanu M. Havlovi (†), bez jehož dlouhodobé podpory a pochopení pro mé výzkumné snahy by zřejmě ani tato práce nevznikla.

ÚVOD

Kde začínají a končí *soudobé dějiny*? Právě tak zní jedna z nejfrekventovanějších prvních otázek většiny úvodních kurzů, které jsou jim věnované. Navzdory tomu, jak je nadužívána, její význam neklesá. Jak je můžeme vymezit a co to pro nás znamená?

Různí autoři kladou začátek soudobých dějin do různých let, a to s ohledem na to, *kdy* tak činí. Zatímco v 50. letech 20. století mohl německý historik Hans Rothfels, který soudobé dějiny charakterizoval jako dějiny „spoluprožívaného času“,¹ položit jejich počátek v německém prostředí do roku 1917, v současnosti je tento mezník německými i anglosaskými dějepisci stanoven přibližně rokem 1945.² Česká historiografie se kloní k vymezení desetiletím 1938–48 při vědomí toho, že rok 1945 může být brán jako milník pouze s důrazným zřetelem na dění, které mu předcházelo a které následovalo, a to právě v letech 1938–39 a 1945–48.³ Již to odkazuje k hlavní vlastnosti soudobých dějin: neustále se posouvají. Synonymem slova *soudobý* je slovo *současný*, přičemž současnost není stálý pojem, naopak už z definice se pořád mění. Co však spojuje různé definice soudobých dějin bez ohledu na konkrétní milník začátku? Právě to, že jsou pro nás ještě nějak aktuální, živé; to, že dosud mohou *nějak* promlouvat do naší přítomnosti; velice konkrétně řečeno: to, že dosud žijí lidé, kteří si tyto události pamatují a mohou nám o nich vyprávět. Figurují jako živá ztělesnění

1 Jana Čechurová a kol.: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2014, s. 188.

2 Tamtéž, s. 188–189. Brian Brivati: Introduction. In Brian Brivati, Julia Buxton, Anthony Seldon, eds., *The contemporary history handbook*. Manchester: Manchester University Press 1996, s. xvi.

3 Jana Čechurová a kol.: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, s. 189.

toho, že doby, které většina z nás mladších nezažila, jsou stále nějak v kolektivní paměti lidstva aktivní a nejedná se – alespoň zatím – o další uzavřenou kapitolu dějin.

Právě tím bylo inspirováno zmíněné *rozhraní* v názvu této práce. Jsem si plně vědoma toho, že rokem 1945 *nezačínají* soudobé dějiny, neboť není smyslem hledat počátek něčeho, co se stále posouvá; je nepopíratelné, že tento titul nebude jednou, za pár desítek let, již srozumitelný, neboť hranice soudobých dějin se mezitím změní. Tím to však nekončí. Stejně tak již nebude ani pro případné čtenáře asi pochopitelné, proč se vůbec někdo věnoval tak – *sub specie aeternitatis* – marginálnímu tématu, jako je myšlenkový svět jednoho jediného člověka.⁴ Člověka rozporuplného, idealizovaného, a to zejména ve vztahu k významným událostem a osobnostem, v jejichž blízkosti se – ať již v závěru či začátku jejich životů – vyskytl. Důvod je jednoduchý: protože v naší přítomnosti, teď a tady, stále ještě vyrovnání v obecné rovině s tím, s čím on byl na bázi individuální konfrontován, není uzavřené, rozřešené, a to zejména ve vztahu k povaze toho, co po tomto zlomovém období následovalo a jak se k tomu dnes, v roce 2022, vztahujeme.

Hugo Vavrečka bývá ve veřejném prostoru a v dostupné sekundární literatuře zastoupen ve třech sférách lidského života: v politické, pracovní i soukromé. Nejčastěji totiž bývá spojován – jak již bylo naznačeno výše – se dvěma slavnými rody a jednou (ne)slavnou událostí: s rodem Bařů, rodem Havlů a s mnichovskou dohodou. V případě tzv. *Mnichova* je důvod jasný: Vavrečka byl od září do prosince 1938 ministrem propagandy a při československých jednáních i ve vztahu k veřejnosti hrál tudíž významnou roli.⁵

V tzv. *batologických* pracích je Vavrečka často vykreslován jako renesanční člověk, bývalý diplomat s obrovským rozhledem, smyslem pro humor a láskou k umění, který zároveň jako jeden z členů triumvirátu Jan Antonín Bařa – Dominik Čipera – Vavrečka spoluvědl firmu Bařa po tragické smrti Tomáše Bati v roce 1932 a přispěl tak k jejímu dalšímu rozmachu. Tento jeho přínos firmě byl pak – v jazyce současného psaní – *nespravedlivě* ukončen, když se Vavrečka stal jednou

4 Termín *myšlenkový svět* je zde užíván ve smyslu podtitulu Ginzburgova díla: Carlo Ginzburg: *Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*. Praha: Argo 2000.

5 Viz např. David Tonzar, ed.: *Historie – paměť národa II: přínos významných postav a událostí českých dějin pro současnost*. Praha: Husův institut teologických studií v Praze 2008.

z obětí znárodnění firmy a následně byl stejně *nespravedlivě* odsouzen ve vykonstruovaném procesu poučnorově obnoveného mimořádného lidového soudu. Batologie tak často končí svým záběrem v roce 1945, kdy skončilo aktivní působení Vavrečky ve firmě, a jeho další osudy bývají shrnuty do citací z rozsudků, případně ještě s odkazem na protiprávnost či nespravedlnost těchto událostí, aniž by byly dále rozpracovány, jelikož s firmou již přímo nesouvisí.⁶ Její osudy (již nikoli osudy firmy Baťa, nýbrž jejího „nástupce“, národního podniku Svit) a jejího někdejšího ředitele se v tom roce definitivně rozešly, ačkoli pachuč z „rozloučení“ zůstala ještě několik let po něm.

Z nikoli pracovního, ale soukromého hlediska na něj nahlízejí tzv. *havlogické* texty. Vavrečka byl totiž otcem Boženy Havlové (rozené Vavrečkové), manželky Václava M. Havla, a tedy dědečkem Václava a Ivana Havlových. V textech z této provenience bývá Vavrečka vykreslován neméně idylicky jakožto diplomat, díky kterému jeho dcera Božena získala špičkové vzdělání na evropské úrovni a navykla si pohybovat se v elitní společnosti. Ve vztahu k vnukům je vykreslován jako „děl Vševed“, což byla jeho rodinná přezdívka: dědeček, který své vnuky učil přírodním vědám, fyzice, jazykům, filozofii, technice. Oba vnuci na něj pochopitelně vzpomínali s láskou – byl to navíc jediný jejich dědeček, kterého stihli zažít. To vše bylo podpořeno tím, že zemřel v době, kdy se oba vnuci nacházeli ve věku teenagerů, a lze tedy předpokládat, že pro ně zůstal oním „pohádkovým dědečkem“, kterého si pamatovali z dětství a nestihli s ním jako dospělí muži zažít vážnější rozpory.⁷ O nespravedlivosti jeho odsouzení sice ani v rodině nebudou přítomny žádné pochyby, ale není obvykle nutné to již zdůrazňovat, jelikož Vavrečka nebyl jediný člen rodiny, který se s něčím podobným v této době potýkal. Nespravedlnost režimu, kterému společně čelili, je tak brána jako apriorní premisa, která nepotřebuje další rozvádění.

Poslednímu obrazu Vavrečky jsem do jisté míry dopomohla možná i já sama. O jeho osobu jsem se totiž začala zajímat v průběhu biografického výzkumu o Ivanu M. Havlovi, pro kterého byl Vavrečka jedním z nejranějších zdrojů celoživotní inspirace a klíčovým členem

6 Viz např. Nina Pavelčíková: Ředitel Batových závodů Hugo Vavrečka. In *Zlínsko od minulosti k současnosti. Sborník Státního okresního archivu ve Zlíně*. Zlín: Státní okresní archiv ve Zlíně (13/1994), s. 21–67.

7 Jana Wohlmut Markupová: *Ivan M. Havel: od Puzuka k Sakatekovi (1938–1989)*. Praha: Karolinum 2017, s. 34.

rodiny.⁸ Již tehdy mě však zarážela dichotomie orálně historického vzpomínání jeho vnuka na idylicky strávený „dětský“ čas na jedné straně a vědomí mnoha poválečných problémů v „dospělém světě“ na straně druhé, přičemž obě časové vrstvy probíhaly paralelně bez zjevných přechodů. Vysvětlení z perspektivy Ivana M. Havla je zahrnuto v textu o něm samotném, jak si však poradit s tímto obrazem a způsobem prožívání času u samotného Vavrečky? Právě tento moment – zájem o Vavrečku v pozdním období jeho života, ovlivněný jistým předporozuměním z perspektivy rodinné – se stal výchozí pozicí procesu vzniku této práce.

Její pojetí se přitom v průběhu času proměňovalo. Na začátku stála ambice sepsat *kompletní* Vavrečkovu biografii, to jest navázat na typ výzkumu, který jsem použila v práci o Ivanu M. Havlovi, ale posunout jej o několik dekád nazpět a za použití odlišného korpusu pramenů i výzkumných metod. Již tehdy bylo možné navázat na práci Niny Pavelčíkové a dále ji rozšířit.⁹ Během výzkumu se však ukázalo, že badatelsky nejpodnětnější je právě to období Vavrečkova života, které jsem již zprostředkovaně mohla nahlédnout skrze jeho vnuka Ivana M. Havla a o kterém se v souvislosti s ním píše nejméně, tedy období závěru druhé světové války a zejména období poválečné – období svým způsobem nejproblematictější, nejdramatictější a nutno dodat i nejsoudobější ve výše zmíněném pojetí. Definitivně tento posun zpečetil můj nálezy do té doby neznámého pramene, *Pohádky o králi Škrábalovi čili o Ivanovi Krasopisci*, kterou Vavrečka napsal svému vnukovi Ivanovi v březnu 1945, přičemž Ivan M. Havel sám o tom až do doby nálezu v září 2017 neměl tušení.¹⁰

Tento moment beru symbolicky jako pomyslný most mezi výzkumy a mou prapůvodní motivací, k níž jsem se i díky tomu mohla vrátit. O samotném pramenu ještě bude řeč mnohem zevrubněji v následujících kapitolách, ale prozatím si dovolím říci pouze tolik, že je zde nahlížen jako klíčový pramen pro pochopení osobnosti zkoumaného právě v době zlomové a částečně i po ní. Vavrečka jej totiž sepsal na sklonku druhé světové války a v pohádce popisuje situaci, která král umírá poté, co vyhraje válku, ale ještě předtím stihne stanovit, jakou

8 Tamtéž.

9 Nina Pavelčíková: *Ředitel Batových závodů Hugo Vavrečka*.

10 Pohádku jsme v roce 2018 připravili k vydání v Knihovně Václava Havla při příležitosti 80. narozenin Ivana M. Havla. Hugo Vavrečka: *Pohádka o králi Škrábalovi čili o Ivanovi Krasopisci*. Praha: Knihovna Václava Havla 2018.

má jeho malý syn dostat výchovu a jak má království spravovat. Hypotetická analogie s jeho vlastní životní situací a dobovým kontextem mě proto vedla k záměru sepsat tuto práci jako mikrohistorickou analýzu, která umožní věnovat se tomuto období i tomuto textu do daleko větší hloubky, než jak by tomu mohlo být v „klasičtější“ biografické práci.

Text knihy je proto členěn následovně: v 1. kapitole charakterizují zvolené teoretické koncepty a metody pro uchopení a vymezení daného tématu práce, přičemž 2. kapitolu lze chápat jako pomyslný odrazový můstek k výzkumu, neboť v ní popisují dosavadní poznání o Vavrečkovi z období předcházejícího závěru jeho života, které je ústředním tématem této práce. Snažím se přitom poskytnout elementární faktografické údaje o jeho osobě a především také načrtnout specifické rysy Vavrečkovy osobnosti, které se naplno projeví v klíčovém zkoumaném období. Od 3. kapitoly představují samotné výsledky svého výzkumu, které přitom řadím chronologicky s občasnými přeryvy a které shrnuji v následném Závěru.

1. MIKROHISTORIE SOUDOBÝCH DĚJIN

Výše jsem hovořila o dvou cestách, které se přede mnou v průběhu výzkumu otevřely. Měla jsem si volit mezi „tradiční biografií“, která byla před několika lety a zčásti snad i nyní minimálně v českém prostředí spojena s pochybnostmi o odborné validitě, a mezi jinými přístupy, které by umožnily detailnější výzkum závěrečného období Vavrečkova života – například historickou antropologií, v jejímž paradigmatickém rámci se utvářela i mikrohistorie.¹¹ Na úvod je nicméně zapotřebí říci, že hranice mezi těmito dvěma přístupy není tak ostře vymezená, jak by se mohlo na první pohled zdát, ba spíše naopak. Současní autoři jako Sigurður Gylfi Magnússon či Hans Renders ukazují, že biografický přístup k historickému výzkumu má stále odbornou relevanci, nicméně neměl by se vylučovat z akademických diskuzí, které ho mohou naopak obohatit. A je to právě mikrohistorie, kterou Magnússon vidí jako velký inspirativní zdroj pro biografické psaní.¹²

11 Richard van Dülmen: *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. Praha: Dokořán 2002, s. 80. Blíže k biografickému výzkumu v českém prostředí viz Jana Wohlmuth Markupová: Between ‘Creators and Bearers of the Czech National Myth’ and an ‘Academic Suicide’: Czech Biography in the Twenty-First Century. In Hans Renders, David Veltman, ed., *Different Lives: Global Perspective on Biography in Public Cultures and Societies*. Leiden, Boston: Brill 2020, s. 182–196. Dále viz též Lenka Řezníková: Biografie jako textová a sociální praxe: ke konjunktuře žánru na prahu moderny. In *Dějiny – teorie – kritika* (1/2015), s. 93–117.

12 Sigurður Gylfi Magnússon: The life is never over. Biography as a microhistorical approach. In Hans Renders, Binne de Haan, Jonne Harmsma: *The Biographical Turn: Lives in History*. Abingdon-on-Thames: Routledge 2016, s. 42–52. Dále viz též Hans Renders – Binne de Haan: *Theoretical Discussions of Biography. Approaches from History, Microhistory, and Life Writing*. Leiden: Brill 2014. Nejnověji viz Hans Renders – David Veltman, ed.: *Fear of Theory. Towards a New Theoretical Justification of Biography*. Leiden, Boston: Brill 2021.

Pro tuto práci nicméně nejsou důležité rozpravy, které se vedou mezi historickými biografi a jinými výzkumníky, reflektujícími takzvaný biografický obrat, mnohem spíše je třeba se věnovat alespoň stručně vymezení mikrohistorického přístupu na poli soudobých dějin a samotným výzkumným otázkám a metodologii této práce.¹³ Spojení výzkumu soudobých dějin a mikrohistorie ostatně zatím není v českém prostředí moc běžné.

Historickou antropologii si koneckonců nejspíš asociujeme primárně s výzkumy raného novověku, nikoli tolik dějin soudobých. Důvod je zřejmý: hlavní badatelské zaměření posuzujeme dle bádání již učiněného, totiž podle klíčových textů daného oboru. U historické antropologie přitom skutečně můžeme hovořit zejména o výzkumech 17. až 19. století, 20. století se námětem historicko-antropologické analýzy stalo až později.¹⁴ Nejinak je tomu s mikrohistorií. Zatímco je totiž historická antropologie v obecné rovině podle van Dülmena charakteristická tím, že se „zaměřuje na mnohostrannou kulturně-sociální podmíněnost jednotlivce v proměnách času, na zvláštnost a svébytnost lidského jednání [...]“¹⁵ mikrohistorie obě – tedy jak spojení s raným novověkem, tak důraz na jednotlivce – ještě podtrhuje. Již svým názvem odkazuje k tomu, že programově zužuje svou perspektivu na malou jednotku, ať již na osobnost, komunitu či jednu konkrétní, spíše marginální událost, a s téměř mikroskopickou přesností se jí snaží analyzovat a porozumět jí.¹⁶

Jedním z všeobecně nejznámějších mikrohistorických textů je Ginzburgův *Sýr a čerovi*,¹⁷ analyzující a interpretující myšlenkový svět, rozvažování a jednání furlanského mlynáře zvaného Menocchio,

13 V úplnosti je teorie a metodologie výzkumu zpracována v dizertační práci, z níž tato monografie vychází. Jana Wohlmuth Markupová: *Soukromá válka Huga Vavrečky. Mikrohistorie z rozhraní soudobých dějin (1945–1952)*. Dizertační práce. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy 2021.

14 Richard van Dülmen: *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*, s. 51.

15 Tamtéž, s. 11.

16 Sigurður Gylfi Magnússon: *The life is never over. Biography as a microhistorical approach*, s. 43. David Gentilcore, kanadský historik působící na různých univerzitách v Evropě, řekl, že „dobrá mikrohistorie vyniká schopností proměnit své malé měřítko v příležitost osvětlit leccos, co bylo až dosud přehlíženo anebo odsouváno na okraj [...] Nejlepší mikrohistorici se se svými lupami a mikroskopy ve skutečnosti pokoušejí objevit obrovské věci.“ David Gentilcore: Antropologické přístupy. In Stefan Berger, Heiko Feldner, Kevin Passmore, ed., *Jak se píšou dějiny: teorie a praxe*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2016, s. 222.

17 Carlo Ginzburg: *Sýr a čerovi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*.

obviněného z kacířství. Časově se tak Ginzburg pohybuje v období konce 16. a začátku 17. století. Sám sice upozorňuje na to, že jeho text byl teprve vykročením k diskuzím o mikrohistorii, nikoli již jejich výsledkem,¹⁸ nicméně to na dopadu jeho textu příliš nemění. Nejen Ginzburg však při své práci užíval postupy, které dle mého názoru není nemožné aplikovat i pro období jiná.

Důvody, proč mikrohistorie dosud minimálně v českém prostředí nepředstavuje nikterak převládající přístup při výzkumu soudobých dějin, jsou dle mého mínění nasnadě. Humanitní vědy a tedy ani historiografie (natož soudobých dějin) se po dlouhou dobu nemohly svobodně vyvíjet a případně přesahy do západního vědeckého světa byly spíše výjimkou než pravidlem. I proto bylo první pracoviště pro soudobé dějiny (Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, posléze AV ČR) založeno až v roce 1990 a teprve od té doby se pomalu začalo jak s jejich výzkumem, tak s jeho hlubší konceptualizací.¹⁹ Domnívám se proto, že k propojení mikrohistorie a soudobých dějin zkrátka v českém prostředí dosud nedozrála příležitost – minimálně ne na hlouběji reflektované bázi –, ale že se jedná spíše o otázku času. Ostatně nejinak tomu bylo i v Německu, jak zdůraznil van Dülmen.²⁰

Na stranu druhou nelze opomenout rozdílnou situaci s dostupností pramenů například právě pro období raného novověku a soudobých dějin. Zatímco pro první je příznačná spíše jejich limitovanost (leč toto tvrzení nelze zobecnit), pro druhé možná až přehlcenost jimi – nemluvě o tématech, která umožňují navíc tvorbu nových pramenů třeba prostřednictvím metody orální historie.

V tomto smyslu se lze snad domnívat, že Magnússonův nárok na to, aby mikrohistorik nashromáždil a prozkoumal vše, co se dané mikro-jednotky (v tomto případě osobnosti) týká, až s mikroskopickou pečlivostí a vše zohlednil ve své finální interpretaci,²¹ může být pro soudobé dějiny obtížné. Na půdě, kdy stále ještě žijí lidé, kteří si zkoumané období pamatují, zkrátka nikdy nelze s jistotou říci, že již žádné prameny nepřibudou. Historik soudobých dějin je tak nutně zvyklý být možná selektivnější než historici jiných období, což ovšem zároveň jaksi vy-

18 Carlo Ginzburg – *Microhistory*. [Video] Serious Science, 2015 [on-line]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=VFh1DdXToyE>.

19 O ústavu. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i. Dostupné z: <http://www.usd.cas.cz/o-ustavu/>.

20 Richard van Dülmen: *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*, s. 51.

21 Sigurður Gylfi Magnússon: *The life is never over. Biography as a microhistorical approach*, s. 42–52.

plyvá z definice předmětu jeho výzkumu – zkoumá nejméně vzdálené období, proto je nejvíce pravděpodobné, že „jeho terén“ ještě nikdo před ním neprošlapal a bude muset více vážit, co použít, a co nikoli.

V případě Vavrečky je tato obava na místě jen zčásti: pokud bych se věnovala celému jeho dlouhému a rozmanitému životu a zároveň chtěla obsáhnout *vše*, bezesporu bych musela být velice selektivní anebo suše faktograficky popisná. I to je ale důvod časového zúžení této práce na posledních sedm let jeho života: právě proto, že se chci věnovat i pramenům, které by pro kompletní biografický výzkum možná byly příliš marginální a nezasloužily by si více než dvě věty (například již zmiňovaná pohádka), rozhodla jsem se svou perspektivu *mikroskopicky* zaměřit pouze na závěr jeho života. To mi umožnilo věnovat se jeho posledním letům takříkajíc „ve větším rozlišení“ – méně popisně, analytičtěji a v kontextech: „zúžením rozsahu toho, co zkoumáme, doufáme, že porozumíme více [do hloubky].“²² Mikrohistorie jakožto jeden ze zdrojů rekonceptualizace historického biografického výzkumu mi zároveň poskytla teoreticko-metodologickou bázi, neboť se domnívám se, že to, co činí mikrohistorii svébytným přístupem, není období, na něž se zaměřuje, ale samotný způsob vztahování k výzkumu. Ve své práci se proto její základní principy pokouším uplatnit, ačkoli v kontextu 20. století.

Ani po zúžení perspektivy z celého života na jeho závěr však na svůj výzkum nekladu holistický nárok: netvrdím, že jsem schopna obsáhnout Vavrečkových sedm let v úplnosti. Bezesporu se o to snažím, leč setrvávám v konstruktivistickém (mentalistickém a částečně lingvistickém) paradigmatu, které si je vědomo problému toho, co je vůbec badatelsky dostupné; co vůbec mohu poznat jakožto *a priori nějak* hodnotově zatížený výzkumník.²³ Vlastní hodnotová stanoviska autora bezpochyby vždy do jisté míry vstupují do jeho závěrů. Domnívám se však, že tomu nelze zamezit nějakým (dle mého názoru neuskutečnitelným) „uzávorkováním“ badatele. Naopak je třeba být schopen vlastní hodnoty nazřít, pojmenovat a na počátku textu vyloužit.

Druhá rovina, která s tím souvisí, se týká interpretativní povahy výzkumu: jakkoli se zcela ztotožňuji s Darntonovým přesvědče-

22 Carlo Ginzburg, Slaves Latitude, and the Bible: An Experiment in Microhistory. In *Critical Inquiry*, Vol. 31, No. 3 (Spring 2005), s. 665.

23 Miloš Havelka: Co může znamenat „filozofie“ v tzv. „filozofii dějin“. In *Dějiny – teorie – kritika* (2/2004), s. 203. Jan Horský: *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním: úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*. Praha: Argo 2009, s. 50.

ním, že historik nemá setrvávat pouze u popisu, nýbrž má přistoupit i k interpretaci svých zjištění,²⁴ jsem si v souladu s výše deklarovaným paradigmatem zcela vědoma toho, že se jedná toliko o mé vlastní *konstrukce*²⁵ – vzniklé na základě zevrubné a reflektované práce s popsanými prameny,²⁶ nicméně stále to jsou pouze nejpravděpodobnější výklady zkoumaných událostí. Nedomnívám se zkrátka, že mé závěry jsou jaksi *pozitivně* jednoznačné a nevyvratitelné, nýbrž že to jsou ta nejpravděpodobnější možná vysvětlení, kterým jiný pramen dosud „nevystavil veto“.²⁷

Na základě tohoto vymezení je již nyní možné lépe a jasněji formulovat výzkumné otázky či spíše výzkumné téma této práce, ve které se snažím popsat, analyzovat a interpretovat, jak Hugo Vavrečka reflektoval měnící se společenské i své individuální životní podmínky v průběhu let 1945–52 a to, jak se postupem času měnilo jeho vlastní postavení v nich. Pohybuje se tak mezi třemi liniemi výkladu: soukromě-pracovní, soukromě-rodinnou a společenskou. Jak se Vavrečka vyrovnával s tím, že mu po letech pracovního úspěchu bylo nejen znemožněno setrvat ve vedoucí pozici, ale i jakkoli se pracovně angažovat? Jaké strategie volil k tomu, aby obhájil své konání minulé (zejména od mnichovské dohody do května 1945) a možnosti svého uplatnění budoucího? Jak tyto změny reflektoval na rodinné úrovni, kdy i další členové rodiny byli v různé míře postiženi? Jaké cesty volil v rodinném životě? Kompenzovala mu například „investice“ do rozvoje jeho vnuků, tedy do budoucnosti, jeho vlastní neúspěchy v té době a zpochybnování jeho úspěchů minulých? A jak vůbec jakožto bývalý „batovský ředitel“ a „masarykovský diplomat a novinář“ vnímal celospolečenské změny té doby?

Rámem a zároveň bází celého výzkumného tématu tak je de facto následující otázka: Jak se člen někdejší společensko-podnikatelské elity²⁸ adaptoval na novou společenskou situaci, v níž se najednou, po

24 Robert Darnton: *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie*. Praha: Argo 2013, s. 13.

25 Carlo Ginzburg: *Microhistory: two or three things that I know about it*, s. 163.

26 Sigurður Gylfi Magnússon: *The life is never over. Biography as a microhistorical approach*, s. 42–52.

27 Jan Horský: *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním: úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*, s. 60.

28 Problematika elit a související otázky jsou zde nahlíženy z antropologické perspektivy. Viz např. Jon Abbink, Tijo Salverda, ed.: *The Anthropology of Elites. Power, Culture, and the Complexities of Distinction*. New York: Palgrave Macmillan 2013.

mnoha letech, ocitl v pozici člověka bez přímého vlivu a moci svou situaci ovlivnit a díky níž – nikoli díky nějakému vlastnímu „objektivnímu“ selhání – dopadl z vrcholu na pomyslné dno mocenské hierarchie?

Již tento hodnotící soud („z vrcholu na dno“) s sebou pochopitelně nese mé vlastní hodnotové zatížení. Bezesporu si lze představit opačně smýšlejícího výzkumníka (spíše asi z nedemokratického spektra), který by Vavrečkovy osudy vykládal tak, že „konečně dostal, co si zasloužil“. To se však týká většiny témat soudobých dějin. Životní příběh Huga Vavrečky k tomu navíc přináší i rovinu legální: již bylo výše naznačeno, že období, které je v centru pozornosti této práce, bylo zásadním způsobem ovlivněno justičními rozhodnutími z prosince 1948. Obvykle se tedy historik se subjekty svých výzkumů musí (na mimotextové rovině) vyrovnávat toliko skrze otázky jako: jednala bych jinak? Jednal správně? Mohl něco lépe předvídat? V případech, jako je tento, přidává se ještě perspektiva právní, vyjádřená otázkami typu: rozhodl soud spravedlivě? Skutečně čin, za který byl aktér mého výzkumu odsouzený, spáchal, nebo byl odsouzen neprávem? Pokud neprávem, měla bych se postavit do role obhájce a pokusit se rozhodnutí soudu ještě revidovat? S ohledem na časové období je ostatně snadno představitelné, že soudy nezaujatě v určité části případů nerozhodovaly, pročez je lehké veškeré rozsudky brát a priori jako nespravedlivé, nicméně to není v tuto chvíli podstatné. Podstatná je otázka, která je všem předchozím nadřazená: co je náplní mé práce jakožto historika? Je historik soudce?

Byla to právě tato nejistota, která mě přivedla až ke srovnání mého výzkumu s výzkumem Ginzburgovým, představeným v knize *Sýr a červi*,²⁹ respektive s jeho dalšími texty. Již výše bylo řečeno, oč se v *Sýru* jedná: o případ furlanského mlynáře, obžalovaného a nakonec odsouzeného za kacířství. Ginzburg vycházel pochopitelně především z pramenů soudní provenience, totiž z výslechů Menocchia a ostatních, na základě kterých se snažil poznat, jaká byla Menocchiova kosmologie, jak se proměňovala vlivem výslechů – jinak řečeno: jak Menocchio viděl svět a jak se k němu vztahoval. V druhém plánu ale Ginzburg polemizoval i s žalující stranou, když upozornil na problematická místa v její argumentaci.

Na tuto druhou rovinu Ginzburg opětovně nasedl o několik (desítek) let později, když se věnoval procesu se svým přítelem Adrianem

29 Carlo Ginzburg: *Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*.

Sofrim, který byl v roce 1990 odsouzen za vraždu policisty z roku 1972.³⁰ V obecné rovině však též reflektoval vztah mezi historikem a soudcem.³¹ Jelikož Ginzburg svou knihu, jíž se snažil očistit svého přítele, vydal, je zřejmé, že se sám postavil na stranu angažovaných historiků, kteří mohou svým výzkumem revidovat rozhodnutí soudu a minimálně se i pokusit o jejich revokaci.

Jak se však postavit k výzkumu o Vavrečkovi? Mám se svým bádáním pokoušet sepsat nejen odbornou monografii, ale též přípravu obhajoby – ať již formální, umožní-li to ještě soudní systém, nebo neformální skrze „veřejné očištění“ jeho jména?³² Jistě, lze namítat, že Ginzburg Sofriho osobně zná a jsou současníci, což o mně a Vavrečkovi neplatí. Je tu ale historik i proto, aby napravlal nespravedlnosti, které byly na „jeho“ aktérech spáchány, nebo aby na ně maximálně – pakliže je zjistí – v druhém sledu upozornil a případné nápravy ponechal na jiných?

Jakkoli Ginzburgovu práci považují za mimořádně inspirativní, setrvávám v tomto případě ve shodě například s Miroslavem Vaňkem, který dlouhodobě tvrdí, že historik není soudce.³³ Vaňek sice implicitně odkazoval převážně k situacím, kdy by historik sám soudil lidi za to, co dělali či nedělali zejména v období od roku 1948 do roku 1989 v Československu. Předjímá a kritizuje tak roli historika jako žalobce, nikoli obhájce, přesto však je dle mého princip podobný. S Ginzburgem lze souhlasit, že obě profese spolu mají či měly mnoho společného. Nicméně na rozdíl od něj se snažím své vlastní hodnotové zatížení udržet na co možná nejneutrálnější úrovni a do „studované skutečnosti“ nezasahovat.

Navzdory tomu však nelze opomenout, že Ginzburg (a Giovanni Levi a další) zřejmě i díky tomu, že studoval – velmi angažovaně – soudní prameny, upozornil na pozoruhodnou metodologii mikrohis-

30 Carlo Ginzburg: *The Judge and the Historian: Marginal Notes on a Late-Twentieth Century Miscarriage of Justice*. New York: Verso 2002.

31 Carlo Ginzburg: *The Judge and the Historian*. In *Critical Inquiry*, Vol. 18, No. 1 (Autumn, 1991), s. 79–92.

32 Rozhodnutí soudu z prosince 1948 nebylo revidováno ani zrušeno.

33 Zbyněk Vlasák: Pasivitu nelze brát jako morální selhání, říká orální historik Miroslav Vaňek. In *Právo, Salon*. 11. 5. 2011. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/pasivitu-nelze-brat-jako-moralni-selhani-rika-oralni-historik-miroslav-vanek-37326>.

torie, totiž na metodu zkoumání „náznaků a stop“.³⁴ A to je ostatně něco, co je pro mě a výzkum posledních let Huga Vavrečky v kontextu měnících se společenských i osobních podmínek od konce druhé světové války navýsost zásadní.

1.1 METODOLOGIE VÝZKUMU ANEB LZE PSÁT NEOSOBNĚ O TÉMATU OSOBNÍM?

Nejprve je zapotřebí zopakovat, co již zaznělo v Úvodu, a sice že tato práce zajisté není prvním textem, který se věnuje životu Huga Vavrečky. Poprvé se mu uceleněji věnovala v roce 1994 Nina Pavelčíková, která svou studii nazvala příznačně *Ředitel Batových závodů Hugo Vavrečka*.³⁵ Tatáž autorka o tři roky později připravila výběr z Vavrečkových nepublikovaných textů, který obsahuje též jeho stručné memoáry, dopsané však bohužel pouze od roku 1904 do roku 1932.³⁶ Obálka knihy potom dodává vysvětlivku: „z nepublikovaných rukopisů dědečka bratří Havlů.“ V batovském duchu se nese i další, tentokrát bakalářská práce Marka Melši s názvem *Ing. Hugo Vavrečka – kapitoly ze života Batova prvního řádce 1932–1952*, která v mnohém první práci doplňuje či zpřesňuje.³⁷ Tentýž autor ve své navazující studii zpracovává Vavrečkovo diplomatické působení (1919–32).³⁸

Již samotné názvy jsou přitom vypovídající, neboť explicitně kladou centrum svého zájmu především na úspěšná období Vavrečkova života: na dobu, kdy byl aktivním diplomatem, přítelem Tomáše Bati a posléze jedním z ředitelů jím vybudované firmy. Typické je též Vavrečkovo přimykání k rodině Havlových, a to zejména v době, kdy byl Václav Havel prezidentem. Závěrečné období Vavrečkova života, které je klíčové pro tuto práci, však zůstává oproti obdobím předcházejí-

34 Carlo Ginzburg: Clues: Roots of a Scientific Paradigm. In *Theory and Society*, Vol. 7, No. 3 (May 1979), s. 273–288. Matti Peltonen, Margins Clues, and Monads: The Micro-Macro Link in Historical Research. In *History and Theory*, Vol. 40, No. 3 (October 2001), s. 347–359.

35 Nina Pavelčíková: *Ředitel Batových závodů Hugo Vavrečka*.

36 Hugo Vavris: *Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky)*. Třebíč: Arca JiMfa a Ostrava: Jasmín 1997.

37 Marek Melša: *Ing. Hugo Vavrečka – kapitoly ze života Batova prvního řádce 1932–1952*. Bakalářská práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2018.

38 Studijní informační systém Univerzity Karlovy. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/studium>.

cím v obou pracích spíše ve zkratce zrekapitulováno – s již zmíněným odkazem na rozsudky, citace ze soudních materiálů, hanlivých článků v dobových novinách a podobně.

To samo o sobě nelze příliš kritizovat, neboť to vyplývá z celostního, biograficky holistického a spíše faktografického zaměření zmiňovaných studií. Ty jsou pro tuto práci tedy navýsost podstatné jakožto výchozí bod bádání, který se pokouším rozvinout: časově navazují tam, kde tyto texty víceméně končí, a snažím se svou metodu namísto popisu směřovat spíše k porozumění, obsahovou analýzu spíše k interpretaci. Od otázky „co se stalo“ se snažím přistoupit k otázce „a co to znamená“.

Komplementární charakter mají pro mou práci mnohé další texty, které se Vavrečkovi věnují spíše okrajově, a sice obvykle v souvislosti s tím, co již bylo popsáno v Úvodu: s jeho činností v diplomacii za první republiky, ministerskými aktivitami v období mnichovské dohody a ve firmě Bata, tedy z doby předcházející zkoumanému období. Právě činnost ve firmě Bata přitom hrála zásadní roli v jeho životě poválečném.

Její podnikatelské strategie a systém řízení jsou častým námětem historických a jiných analýz. Velice často se na ně však pohlíží jako na jakýsi prvorepublikový zázrak, který zaměstnancům kromě práce přinášel též sociální benefity, bydlení, kulturní vyžití a vůbec smysluplný život. Stejně tak se zejména na základě vzpomínkových textů někdejších baťovců i Vavrečkova role idealizuje: je vykreslován jako nesmírně vzdělaný gentleman, renesanční člověk, který se orientoval v mnoha oblastech a „duchem byl ve Zlíně první“.³⁹ Smyslem tohoto textu sice není na jedné straně s tímto hodnocením polemizovat, ale ani ho dále replikovat.

Výchozím textem z těchto „baťologických studií“ se mi proto stala kniha *Středoevropské aktivity Baťova koncernu za druhé světové války* historika Martina Marka, který zároveň působí jako správce „baťovských fondů“ ve Státním okresním archivu ve Zlíně.⁴⁰ Jeho kniha totiž rozebírá přesně to, co měl „v popisu práce“ mimo jiné Vavrečka: obchodní strategie od konce dvacátých let po léta třicátá a za druhé světové války. Ukazuje přitom, jak se původně rodinná firma měnila v nadnárodní koncern, jak se společnost původně řízená centrálně ze Zlína

39 Nina Pavelčíková: *Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka*, s. 30.

40 Martin Marek: *Středoevropské aktivity Baťova koncernu za druhé světové války*. Brno: Matice moravská 2017.

proměnila v polycentrický gigant s nadále klíčovou úlohou „zlínského ředitelny“ a jaké vazby – mocenské, finanční, politické – k tomu vedení podniku celosvětově využívalo.⁴¹ Marek svým způsobem firmu Baťa v tom nejlepší slova smyslu odkouzluj, což je dle mého názoru nutné pro jakýkoli alespoň trochu vyvážený pohled i na Vavrečkovu činnost v ní a jeho konání po roce 1945. Spíše sekundární roli v tomto tématu hraje též kniha o „německém řediteli“ firmy Baťa za války, která představuje zpracování rovněž pozoruhodného množství pramenů právě k osobě Albrechta Miesbacha.⁴² Ještě častěji využívám texty týkající se Vavrečkova života v rodině Havlových, ke které se přivdala jeho dcera Božena. Klíčovou roli zde hrají vzpomínky jeho zetě Václava M. Havla a další texty, které pojednávají o ostatních členech rodiny.⁴³

S touto příležitostí k rodině Havlových též souvisí můj nejpůvodnější, již v Úvodu přiznaný vztah k Vavrečkovi, respektive ke zkoumanému tématu. V souvislosti s mým výzkumem o Ivanu M. Havlovi, vnukovi Vavrečky, jsem získala první obrázek o něm vykreslený právě z perspektivy vnuků, kteří s ním a jeho ženou Josefou trávili dlouhá období na rodinném sídle Havlov a pro které byl jedním z – doslovných i metaforických – učitelů. Je tedy nutno doznat, že tato percepce z pohledu dětí do jisté míry zpočátku idealizovala osobnost Huga Vavrečky v mém chápání a zdůrazňovala – pochopitelně – zejména to, jak vystupoval v prostředí rodinném ve vztahu k těm nejmladším, nikoli ve světě veřejném a pracovním, který vnuci nemohli v dětském věku poznat (na konci druhé světové války jim bylo necelých 9 a 7 let). Tento pohled se studiem dalších a dalších pramenů proměňoval, až se dostal do nynějšího stavu, kdy jeho vystupování před vnuky nazírám v kontextu Vavrečkova života, totiž jako reakci na jeho vlastní měnící se životní a společenské podmínky. Tento pohled i úpravu zkoumaného tématu „zpečtil“ nález již zmiňované pohádky z března 1945.

Nemohu se však sama sebe netázat, proč mě vlastně více než úspěšné, obvykle pozitivními konotacemi naplněné období *rozmachu* za první republiky zajímá závěr života plný problémů, nezdaru a spo-

41 Tamtéž, s. 439–445.

42 Jaroslav Pospíšil, Hubert Valášek, Hana Pospíšilová: *Herr Direktor a ti druzí: Albrecht Miesbach, protektorátní ředitel Baťových závodů*. Zlín: Kniha Zlín, s.r.o. 2015.

43 Zejména Václav Maria Havel, Jan M. Heller, ed., Pavel Hájek, ed.: *Mé vzpomínky*. Praha: Knihovna Václava Havla 2018. Božena Havlová, Ivan M. Havel, ed.: *Didasko-učím: naučné obrázky Boženy Havlové*. Praha: KANT 2003. Krystyna Wanatowiczová: *Miloš Havel – český filmový magnát*. Praha: Knihovna Václava Havla 2013.

lečenského *pádu*. Na prvním místě si lze jistě odpovědět zkrátka tím, že inklinuji k období soudobých dějin, dějin, které ještě nějak *promlouvají* do naší současnosti, což první republika již nemůže – v daném smyslu je toto období *němé*.

Pokud bych však setrvala pouze u tohoto vysvětlení, dopouštěla bych se hned na prvních stránkách své práce zbytečného klamání: české soudobé dějiny totiž nejsou specifické jen tím, že se vztahují k naší současnosti – to ostatně již z principu platí o soudobých dějinách kdekoli na světě. České soudobé dějiny jsou charakteristické také oním dlouholetým obdobím vlády jedné strany v totalitním či autoritativním režimu. Tento motiv jakéhosi vzdoru vůči režimu, který zkoumanému jednotlivci významným způsobem komplikuje život, se ostatně objevil jak v mé bakalářské práci, věnované rodině Radima Palouše, tak ve zmíněné práci diplomové, zpracovávající biografii Ivana M. Havla.⁴⁴ Co mě tedy na tomto tématu tak přitahuje a jak mě to může či mohlo ovlivnit?

Stejně jako v mnoha jiných otázkách i zde je jistě třeba hledat odpověď v rodině. Můj pradědeček Josef Markup nejstarší byl důstojníkem československých legií v Rusku a rovněž sedlákem v Oboře na Lounsku; jeho syn a můj dědeček Josef Markup starší chtěl otcovo hospodářství převzít a dále rozvíjet spolu se svou ženou a mojí babičkou Ladislavou Markupovou, rozenou Průšovou, která se sestrou zdědila velký statek v blízké Smolnici. Plány jim však překazila poválečná a poučnorová násilná kolektivizace venkova. Rodina se musela vzdát veškerého majetku, či jí byl odcizen, všichni členové rodiny byli vystěhováni do dalekého Žizníkova a oba Josefové Markupové posláni do pracovního tábora těžít uranovou rudu. Nejmladší Markup – taktéž Josef, můj otec – se narodil v dubnu 1948 a na rodinnou selskou tradici již nikdy přímo nenavázal, byť v zemědělství pracoval celý svůj profesní život.

Byl to nicméně tento rodinný příběh, který v 90. letech, v době mého dětství, probíhajících restitucí a sporů o vyrovnání s komunistickou minulostí, formoval mé porozumění paměti naší rodiny a který na mě zapůsobil. Je to nicméně opět i tento příběh, který mi prozatím brání věnovat se tématu s mou rodinou blíže spjatému z obavy, že

44 Jana Markupová: *Rodina Paloušova jakožto jedno z center českého disentu v zrcadle orální historie*. Bakalářská práce. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy 2011. Jana Markupová: „*Co je to Já? Ivan Havel? To je jméno, to nejsem já.*“ *Biografie Ivana M. Havla*. Diplomová práce. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy 2014.

bych byla do výzkumu příliš citově vnořena a neschopna ho odosobnit. A do třetice: je to i tento příběh, který nepochybně ovlivnil mou inklinaci k životním příběhům lidí, kteří se též museli různě a v různých dobách vyrovnávat s tíží vládnoucího nedemokratického režimu, ale který na druhou stranu tím, že jej zde líčím, snad pomáhá odkrýt všechny mé karty jakožto výzkumnice a vyvarovat se případné nekritičnosti či zaujatosti. Pro někoho se může jednat o zbytečný sebezpyt, hraničící se sebemrskáčstvím, pro jiné však o nutnost. Sama sdílím přesvědčení, že výzkumník musí být schopen vztáhnout se k vlastním hodnotám, které mohou ovlivnit jeho výzkumnou práci, reflektovat je a skrze to se možnému zkreslení co nejlépe vyhnout, jak bylo řečeno výše. Vavrečkův příběh by k jednostrannému, černobílému či „pohádkovému“ líčení nepochybně sváděl. Mým cílem však není potvrzovat již známé vzorce vyprávění o Vavrečkovi a jeho rodině, ale naopak snaha hlouběji prozkoumat jeho vlastní strategie jednání a chování v nesnadných situacích.⁴⁵

Prameny, které k tomu využívám, jsou několikeroého typu. Nejpodstatnější část pramenné báze mého výzkumu tvoří – i s ohledem na dané časové období pochopitelně – archivní dokumenty, zatímco orálně historické prameny, zejména rozhovory s Ivanem M. Havlem, jsem měla v plánu využívat spíše pro kontext, jak jej reflektuje skrze rodinnou paměť člen jeho rodiny.⁴⁶ Záhy se však ukázalo, že právě jím zprostředkovaná rodinná perspektiva je pro vysvětlení Vavrečkovy ne/činnosti v závěrečném období jeho života naprosto klíčová. Většina využitých orálně historických rozhovorů tedy byla pořízena pro mou diplomovou práci, která se týkala primárně osobnosti Ivana M. Havla⁴⁷ a vznikla v roce 2012, poslední rozhovor byl natočen v roce 2018. Převážnou část archivních pramenů pak tvoří prameny písemné,

45 Sekundárním důvodem mé inklinace k tématu může snad být též sdílená zkušenost s životem v podobně strukturované lokalitě: Vavrečka sám vyrostl v hornické Ostravě a následně byl zásadně spjat se Zlínem, továrním městem Baťova koncernu. O mnoho let později jsem své dětství a dospívání trávila i já ve městě rozestetém kolem fabriky, totiž v Mladé Boleslavi, jíž dominuje ekonomicky i společensky firma Škoda Auto. Na leckteré reflexe života v Ostravě a ve Zlíně jsem tudíž pohlížela mnohdy s osobním porozuměním a porovnávala je s vlastní zkušeností, byť v jiném období. Opět ale skrze tuto vlastní sebereflexi se snažím veškeré subjektivní vlivy na konečnou interpretaci nazřít a eliminovat.

46 Blíže k orální historii viz Miroslav Vaněk – Pavel Mücke: *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Karolinum 2015.

47 Jana Markupová: „Co je to Já? Ivan Havel? To je jméno, to nejsem já.“ *Biografie Ivana M. Havla*.

následované například kresbami Huga Vavrečky vnukům atp. Písemné dokumenty lze rozdělit do několika skupin: prameny institucionální povahy, egodokumenty, rodinná, přátelská i úřední korespondence, Vavrečkovy vlastní literární a další texty (v rukopisu i vydané), novinové články a projevy psané jím či o něm, vzpomínkové texty psané lidmi, kteří s ním v různých dobách přišli do styku... Pozoruhodný, leč pro tuto práci spíše partikulární je též katalog Vavrečkovy keramické sbírky, který vyšel v roce 1995.⁴⁸

Pro prameny jakéhokoli typu platí základní upozornění, že všechny byly napsány někým, někdy, v určitém kontextu a za určitým účelem, což je třeba brát v potaz zejména tehdy, vstupuje-li do textů též snaha situaci nějak mimotextově ovlivnit, a to z obou stran: například v případě novinových článků v Rudém právu či Tepu nového Zlína z období po roce 1945 je očividná snaha Vavrečku zdiskreditovat; při čtení zápisů z Vavrečkových výslechů je naopak zřejmá snaha vypovídat co „nejbezpečněji“, byť i jeho strategie se v tomto období teprve postupně formovaly. Samotnou kapitolou je otázka, zda a jak lze vůbec pracovat s literárními texty, které vědomě využívají autorské stylizace. Na tomto místě opomeňme po dekády vedené disputace o povaze vztahu autora a díla,⁴⁹ na konkrétní úskalí se zaměřím až na příslušných místech práce.

Již tento výčet však ale snad dává alespoň částečnou představu o tom, s jak různorodými a všelijak hodnotově zatíženými prameny tento text pracuje. S ohledem na zkoumané období je pravděpodobné, že v něm mohli všichni aktéři – jak Vavrečka, jeho rodina, přátelé i někdejší kolegové, tak jeho oponenti – svá sdělení *nějak* stylizovat: ideologicky, apologeticky, hanlivě atp. Do hry tak vstupuje nejen prostá obsahová analýza sdělení, ale též snaha o jeho interpretaci, a sice tzv. metodou náznaků a stop za dodržení již výše deklarovaného přístupu k závěrům výzkumu jakožto k nejpravděpodobnějším výkladům událostí, kterým žádný dostupný pramen dosud nevystavil veto.

Metodu náznaků a stop poprvé rozpracoval na konci 70. let 20. století již zmíněný Carlo Ginzburg.⁵⁰ Rozepsal se o Morelliho technice

48 Jana Kybalová: *Keramická sbírka Hugo Vavrečky*. Praha: Kentaur 1995.

49 Zuzana Malá: Autor díla jako objev a jako omyl: proměna pojmu umělecká osobnost v českém myšlení o literatuře. In *Studia Moravica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica – Moravica* (6/2008), s. 71–76.

50 Ginzburgův text vyšel nejprve italsky v roce 1978, v této práci však zacházím s anglojazyčným vydáním: Carlo Ginzburg: *Clues: Roots of a Scientific Paradigm*. Přestože se nezdá, že by to byl původní Ginzburgův záměr, stal se jeho text zakládajícím

identifikace autora uměleckého díla, vyšetřovací metodě Doyleova Sherlocka Holmese a o Freudově psychoanalýze. Na základě toho porovnal jejich přístupy, které spojuje jedno: nezaměřují se na to explicitně nejnápadnější, co na svém objektu spatřují, ale naopak – každý po svém – hledají implicitní, skryté stopy a náznaky, které vypovídají o širším významu a zároveň pomáhají nalézt jedinečnost – například autora obrazu skrze subtilní znaky v jeho malířské technice.⁵¹ V širším měřítku tato metoda označuje postup, kterým „interpretujeme zdánlivě nevýznamné a marginální, podvědomě nebo rutinně opakované úkony jako náznaky“.⁵² Počátkem mikrohistorického výzkumu se tak stává moment, kdy objevíme něco, co „tak docela nezapadá, něco zvláštního, co vyžaduje vysvětlení“.⁵³

Co jsem tedy spatřila tak neobvyklého na Hugo Vavrečkovi, co *nezapadalo* do celkového obrazu? Právě ono závěrečné období jeho života, který je mnohdy vyprávěn téměř jako pohádka o self-mademanovi z Ostravy, který se navzdory nesnadným podmínkám vypracoval až na nejvyšší posty. Do tohoto vyprávění o příběhu z 20. století sice zapadají i zásadní nesnáze, které ho potkaly v době od roku 1945, respektive 1948, avšak to, jak se s nimi sám vypořádával, již do předem daných výkladů *nesedí*. Ke zvýraznění tohoto kontrastu a zejména k tomu, aby bylo možné vůbec vysvětlit *mikrohistorii* jeho *posledního* životního období, je však nejprve nutné znát kontext, totiž dění *předcházející*, a to jak z Vavrečkova osobního a profesního života, tak z prostředí, v němž se pohyboval.

textem mikrohistorie. Matti Peltonen: *The Method of Clues and History Theory*. In Susanna Fellman, Marjatta Rahikainen, *Historical Knowledge: In Quest of Theory, Method and Evidence*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing 2012, s. 45.

51 Carlo Ginzburg: *Clues: Roots of a Scientific Paradigm*, s. 276.

52 Matti Peltonen: *The Method of Clues and History Theory*, s. 45.

53 Matti Peltonen: *Clues, Margins, and Monads: The Micro-Macro Link in Historical Research*, s. 349.